

TRAGOVI ZDRAVSTVENE KULTURE U EKLOGI IZ 726. GODINE

TRACES OF HEALTH CULTURE IN AN ECLOGUE OF 726 AD

Đorđe Milović¹, Grozdana Milović-Karić²

SUMMARY

In 726, Byzantine emperors Leo and Constantine of the Isaurian Dynasty issued an eclogue, which in fact is a small code and the beginning of Roman Law in the Mediaeval Byzantine Empire. Its rules and regulations for long remained in use in Europe, including parts of Croatia under Byzantine influence such as Istria and Dalmatia.

This article investigates matters that take us to what seem to be the traces of health culture contained in the Ecloge. These traces could be divided in two groups, as follows:

- MATTERS OUTSIDE CRIMINAL LAW such as approach to leprosy as grounds for divorce, abuse as grounds for cancellation of gifts, physical and psychological disturbances as grounds for invalidity of a testament, abuse and mental diseases as grounds for disinheritance, freeman's abuse of the master as grounds for re-enslavement, mental disease of a slave as grounds for return to the seller, use of torture in interrogation of unreliable and false witnesses, fear of physical threat as grounds for the cancellation of agreements reached under these circumstances; and

- MATTERS OF CRIMINAL LAW related to the penal system, which give us a broader and more valuable insight in the multitude of ways to treat actions against the integrity of the human life and body. The most common punishment was beating (for 18 offences), then nose amputation (12), "sword punishment" which means death by the sword (9), hand amputation (8), tongue amputation (1), blinding (1), genital mutilation (1, for sodomites), burning at stake (1), and hanging (1).

The article analyses all of these into more detail.

Key words: *history of law, ecloge, history of medicine, 8th century, Byzantine Empire*

¹ Umirovljeni profesor pravne povijesti Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Adresa za dopisivanje: Prof. dr. sc. Đorđe Milović, Ul. dr. Zdravka Kučića 41, 51000 Rijeka

² Diplomirana pravnica, Rijeka. Adresa ista.

UVODNE NAPOMENE

Ekloga iz 726.godine¹ omanji je kodeks Lava i Konstantina, bizantskih careva izaurijske dinastije, a predstavlja početke evolucije rimskoga prava² u Bizantu u srednjem vijeku. Važnost je ovoga zanimljivog pravnog kodeksa ponajprije u tome što su njegovi propisi ostali dugo u primjeni i što su imali zapažen utjecaj na druge pravne sustave u Europi³, izravan ili neizravan. Za nas je bizantsko pravo posebno zanimljivo zbog bizantske prisutnosti u našim krajevima, primjerice u Istri (do oko polovice osmoga stoljeća), u Dalmaciji (do kraja XI. pa do XII. st. – doba Manojla Komnena). Zbog njegove iznimne važnosti, kodeks je preveden na razne jezike i u mnogim narodima. Primjerice, krajem XVI. stoljeća nalazimo ga u latinskom prijevodu kod Leunclaviusa⁴, Bugari ga objavljuju (u prijevodu na bugarski jezik) u prvoj polovici prošlog stoljeća⁵, Rusi (prijevod na ruski jezik) nešto poslije⁶, a Francuzi ga malo prije toga vremena prevode na francuski jezik⁷. Tada se pojavio i prijevod Ekloge na engleskom⁸, a kodeks prevode i drugi narodi u sklopu određenih studija⁹, što znači da mu je u znanosti (posebno pravnopovijesnoj) posvećena iznimna pozornost.

Za nas je ovdje posebno važno istaknuti da se 1980. iz pera dobrog poznavaoaca grčkog jezika i istaknutog povjesničara, akademika Luje Margetića, tekst Ekloge pojavio i na našem jeziku¹⁰, kojim se tekstovima mi u ovoj raspravi isključivo služimo.

¹ C. E. Zachariae v. Lingenthal, *Ecloga Leonis et Constantini*, Lipsiae, 1852; J. i P. Zepos, *Leges imperatorum Izaurorum et Macedonum*, vol.II, *Ecloga legum*, Athenis, 1931.

² Uzgred spominjemo da je recipirano rimsko pravo imalo supsidijarnu važnost čak i prema Riječkom statutu iz 1530., koji je, iako iznimno obuhvatan, ipak, za slučaj da se naide na kakav pravni problem neobuhvaćen tim propisima, određivao primjenu "ius comune", podrazumijevajući pod tim pojmom recipirano rimsko pravo. – Opširnije: Milović Đ, O supsidijarnom važenju rimskog prava u Riječkom statutarnom pravu XVI stoljeća, *Pomorski zbornik*, knj. 14, Rijeka, 1976, 339-344.

³ A. Solovljev, *Der Einfluss des byzantinischen Rechts auf die Völker Osteuropas*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, 76, 1959, 432-479.

⁴ J. Leunclavius, *Juris greco-romani tam canonici quam civilis*, tomi duo, Francofurti, 1956 (u okviru kojeg djela se nalazi i latinski prijevod Ekloge).

⁵ N. P. Blagoev, *Ekloga*, Sofija, 1932.

⁶ E. E. Lipšic, *Ekloga*, Moskva, 1965.

⁷ C. A. Spulber, *L'Eclogue des Isauriens*, Cernautzi, 1929.

⁸ Fresfield E. H., *A manuel of Roman Law, The Ecloga*, Cambridge, 1926.

⁹ Namjerno izbjegavamo navođenje svih drugih brojnih studija (naših i stranih) u kojima se govori o Eklogi i navode dijelovi tekstova jer bi to nepotrebno opteretilo ovaj rad (koji i nema za tim posebne potrebe).

¹⁰ Margetić L, *Ekloga iz 726. godine i njezina važnost za našu pravnu povijest*, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, br. 1, Rijeka, 1980, 53-78.

Prije nego što prijedemo na temu, još samo nekoliko riječi o godini izdanja Ekloge jer je u znanosti bilo i nekih lutanja vezano uz to je li Ekloga donesena 740. ili 726. godine.

C. E. Zachariae v. Lingental smatra 740. godinom donošenja Ekloge. To gledište prihvaćaju i neki naši autori. Tako se Bastaić i Krizman priklanjaju 740. godini^{11,12}, Horvat također¹³. Relja Popović (u Stanojevićevoj enciklopediji) smatra čak da je Ekloga donesena 739. godine¹⁴. U nas je ovom pitanju ozbiljnu pažnju posvetio akademik Lujo Margetić¹⁵ koji argumentirano ističe 726. kao godinu donošenja Ekloge. Mi se priključujemo Margetićevu stajalištu smatrajući ga najuvjerljivijim. Baveći se ovdje isključivo tragovima zdravstvene kulture u Eklogi i imajući na umu da na ove tragove nailazimo u propisima izvan kaznenog prava (iako mnogo manje) i u propisima kaznenopravnog sustava (znatno više), te ćemo zanimljivosti tim redom i izložiti.

ZANIMLJIVOSTI U MATERIJU IZVAN PODRUČJA KAZNENOG PRAVA

TRETIRANJE LEPRE KAO VALJANOG RAZLOGA ZA RASKID BRAKA

Među brojnim razlozima za raskid braka (primjerice: ako žena učini preljub, ako jedan supružnik snuje protiv života drugog supružnika ili zna da drugi snuju, a to mu (joj) ne javi, zbog spolne nemoći muža tijekom tri godine od sklapanja braka), predviđena je i lepra. Ako jedan od supružnika ima lepru, brak se raskida, odnosno supružnici se razvode (pri čemu se rabi termin "odvajanje" i "raskidanje braka")¹⁶.

ZLOSTAVLJANJE KAO UZROK ZA OPOZIVANJE DAROVANJA

U jednom malo opširnijem propisu (od 6 točaka) koji se bavi svim pravnim i faktičkim pitanjima vezanim za darovanja, tretirajući u toč. 6 razloge zbog kojih se darovanje može opozvati, propisano je i zlostavljanje darovatelja od strane daroprimca kao razlog za opozivanje darovanja. Pritom, istina, pojam "zlostavljanja" nije detaljnije određen. No kako se,

¹¹ Bastaić K, Opća historija države i prava, skripta, Zagreb, 1965, 152.

¹² Bastaić K, Krizman B, Opća historija države i prava, Zagreb, 1976, 101.

¹³ Horvat M, Rimsko pravo, Zagreb, 1958, 64.

¹⁴ Stanojević S, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, I, Zagreb, 1925, 644-645.

¹⁵ Margetić L, op. cit. 53, bilješka 2.

¹⁶ Ekloga, Titul II, točka 13. Ovaj titul nosi naslov: O dozvoljenim brakovima i bračnim smetnjama, prvom i drugom, pismenom i bez isprave i o njihovom raskidu (sadrži ukupno 13 točaka).

osim "zlostavljanja", navodi još i mnogo drugih razloga (pravnih i faktičkih) koji se ne odnose na izravan napad na integritet života ili tijela, zaključujemo da bi pojam zlostavljanja ovdje trebalo shvatiti kao neki od pojavnih oblika napada na život ili tijelo darovatelja¹⁷.

DUŠEVNE ILI FIZIČKE SMETNJE (ILI BOLESTI) KAO UZROK NESPOSOBNOSTI OPORUČIVANJA

Jednim zanimljivim propisom (u osam točaka) govori se iscrpno o osobama koje su nesposobne za oporučivanje te o pismenim i usmenim oporukama.

Apstrahirajući ostalo, za nas je ovdje sa stajališta zdravstvene kulture važno sljedeće:

- ne mogu oporučivati oni "kojima je razum pomućen zbog neke bolesti"
- ne mogu oporučivati "oni koji su posve ludi". Tekst nam ne daje osnove za zaključak što to znači biti "posve lud" i tko ocjenjuje je li netko "posve" lud te mogu li postojati kakve varijante između "posve" ludog i onih kojima je tek djelomično (i u kojem stupnju) smanjena mogućnost rasuđivanja
- ne mogu oporučivati oni koji su "od rođenja gluhi ili nijemi". Ali oni koji "imaju te osobine zbog neke bolesti", mogu oporučivati ako znaju pisati i to "potpišu vlastitom rukom"¹⁸.

ZLOSTAVLJANJE I DUŠEVNA BOLEST KAO UZROK LIŠAVANJA NASLIJEĐA

Jedan čitav titul od 13 točaka posvećen je problemima nasljeđivanja. Zadnja od njih (točka 13) bavi se brojnim uzrocima lišavanja zakonitog nasljedstva. Za nas su ovdje zanimljivi samo slučajevi kada se nasljednik lišava zakonitog nasljedstva, i to:

- kada nasljednici zlostavljaju svoje roditelje (pojam "zlostavljanja" ni ovdje se ne definira šire)

¹⁷ Ekloga, Titul IV., točka 6. Ovaj titul sadrži ukupno 6 točaka, a nosi naslov: O jednostavnim darovanjima, tj. onima neposredne upotrebe i vlasništva dobara ili samo njihova vlasništva ili stvari koje se ostavljaju po nečijoj smrti te o razlozima zbog kojih se darovi opozivaju.

¹⁸ Ekloga, Titul V., točka 1. Ovaj titul sadrži ukupno 8 točaka, a nosi naslov: O osobama koje su nesposobne oporučivati te o pismenim i usmenim oporukama.

- ako roditelji "izgube razum, a djeca ih ne žele njegovati. Pojam "gubitka razuma" uopće se ne razrađuje. Logikom stvari, međutim, mi to shvaćamo bilo kao mogućnost da roditelj oboli od konkretne duševne bolesti vezane za "gubitak razuma" ili je riječ o visokom stupnju stanja *dementia senilis*¹⁹.

ZLOSTAVLJANJE GOSPODARA I NJEGOVE DJECE KAO UZROK VRAĆANJA U ROPSTVO OSLOBOĐENIKA

U grupi propisa od devet točaka, koji detaljno određuju slučajeve vezane za oslobađanje iz ropstva i padanje u ropstvo, nailazimo i na propis koji određuje da oslobođenici ponovno padaju u ropstvo "ako zlostavljaju gospodara, tj. one koji su ih oslobodili ili njihovu djecu". Pojam "zlostavljanja" nije ni ovdje preciznije definiran. No kako su ovdje posebno nabrojani svi slučajevi mogućih drugih zlostavljanja ("...ili ih vrijeđaju ili drsko preziru i uopće uzrokuju im makar i malu neugodnost ili prouzrokuju štetu ili snuju protiv njih..."), okolnost što je zlostavljanje navedeno odmah na početku i odvojeno od svih drugih mogućih zlostavljanja, navodi nas na zaključak da bi pojam "zlostavljanja" ovdje trebalo shvatiti kao realni (a nikako verbalni ili kakav drugi) napad, odnosno fizičko ugrožavanje, na tijelo ili zdravlje gospodara ili njihove djece²⁰.

DUŠEVNA BOLEST ROBA KAO UZROK NJEGOVA VRAĆANJA PRODAVCU

Propisi o kojima je ovdje riječ imovinskopravne su prirode i imaju praktični cilj obeštećenja kupca koji kupi robu slabije kvalitete ili lošije kvalitete od one koju je očekivao jer ovdje se rob tretira kao sva druga obična roba. No nas ovdje zanima samo odredba koja nalaže vraćanje prodavcu roba za kojega se nakon kupnje utvrdi da je "lud". Ne govori se ništa o kakvoj bi vrsti ili stupnju duševne bolesti ovdje bila riječ pa smatramo da bi termin "lud" trebalo shvatiti u najširem smislu u kojemu je zakonodavac mogao smatrati roba neupotrebljivim zbog bilo koje duševne bolesti ili smetnji koje bi na to asocirale²¹.

¹⁹ Ekloga, Titul VI., točka 13. Titul sadrži ukupno 13 točaka i nosi naslov: O intestatnom nasljeđivanju i o zapisima i o onima koji se lišavaju zbog nezahvalnosti.

²⁰ Ekloga, Titul VIII., točka 7. Titul sadrži ukupno 9 točaka i nosi naslov: O oslobađanju i padanju u ropstvo.

²¹ Ekloga, Titul IX., točka 1. Ovaj titul sadrži svega 2 točke i ima naslov: O prodaji i kupnji, pismenoj i usmenoj i o kaparama u vezi s njima.

"STAVLJANJE NA MUKE" NEPOUZDANIH ILI LAŽNIH SVJEDOKA

Ovdje se također radi o zakonskim odredbama koje se odnose prije svega (ali ne i isključivo) na svjedočenja u imovinskim sporovima²². Iz čitave te grupe odredaba, za nas je ovdje važan onaj dio propisa koji određuje da se nepouzdana ili lažni svjedoci trebaju "staviti na muke kako bi se od njih saznala istina"²³. Ne definira se pobliže pojam "stavljanja na muke" pa zaključujemo da bi to mogla biti neka vrsta ili oblik uobičajenih srednjovjekovnih tortura u postupku svjedočenja. No izvan svake je sumnje (a to je za nas ovdje prvenstveno važno) da je riječ o fizičkom napadu na tijelo svjedoka koji je bio dovoljnog stupnja i intenziteta da izazove "...muke kako bi se od njih saznala istina".

STRAH OD FIZIČKIH NAPADA ILI PRIJETNJE PRI ČINJENJU NAGODBE KAO UZROK PONIŠTENJA NAGODBE

Ovdje je opet riječ o odredbama koje uređuju probleme vezane za sklapanje i poništenje nagodaba (imovinskopravna problematika)²⁴. No za nas je važan dio odredbe koji nalaže da se nagodba poništava ako je netko "učinio nagodbu od straha zbog fizičkog napadaja ili prijetnje"²⁵. Ugovarač je faktički bio doveden u stanje "straha zbog fizičkih napadaja ili prijetnje", što znači da je nasilno doveden u stresnu situaciju takva intenziteta da ga je to navelo da pristane na nagodbu na koju inače ne bi pristao. Formulacija propisa (koja je prilično štura) ne dopušta nam da se upuštamo u zaključke o tome kakav je to bio strah, kakvi fizički napadi ili prijetnje, pa se moramo zadovoljiti samo onim što smo već prije istaknuli.

ZANIMLJIVOSTI S PODRUČJA KAZNENOPRAVNE MATERIJE

Ovoj prilično opsežnoj materiji u Eklogi je posvećen poseban i veoma obuhvatan titul naslovljen: Glava o krivičnim stvarima. Sadržava propise o kaznenim djelima i vrstama kazni za pojedina kaznena djela. Upravo u ovoj materiji u kojoj se govori o vrstama i mjerama kazni za pojedine kažnjive učine, nailazimo na velik broj podataka koji upućuju na tragove zdravstvene kulture gledane kroz prizmu represivnih mjera koje je zakonodavac smatrao adekvatnim za pojedina kaznena djela, pri čemu,

²² Ova grupa odredaba nosi naslov: O vjerodostojnim i nepouzdanim svjedocima.

²³ Ekloga, Titul XIV., točka 1. Titul sadrži ukupno 12 točaka i nosi prije naveden naslov.

²⁴ Propis nosi naslov: O potvrđenim ili poništenim nagodbama.

²⁵ Ekloga, Titul XV., točka 3.

naravno, nailazimo na velike, katkad iznimne, surovosti. Takve su surovosti bile primjerene (ili ih je barem zakonodavac takvima shvaćao) vremenu i prilikama u kojima su nikle (prva pol. VIII. st.) i kojima su trebali služiti propisi Ekloge za čitavo vrijeme njezine primjene.

Pazeći da se izlaganja u ovom radu kreću u granicama zanimljivosti materije s aspekta zdravstvene kulture, uzdržavamo se od šire obrade čitavog kompleksa drugih pitanja vezanih za ovu materiju. U tom smislu zadržavamo se samo na što sažetijem iznošenju odgovarajućih vrsta kazni (i s njima povezanih delikata) koje nam ipak dovoljno osvjetljavaju problem o kojemu je riječ.

BATINANJE

To je najbrojnija kazna u čitavom sustavu kazni koje poznaje Ekloga. Samo se u iznimno malom broju slučajeva propisuje s određenom mjerom (6 ili 12 udaraca); u svim ostalim slučajevima navodi se samo batinjanje bez određene mjere. Ostaje otvorenim pitanje: tko je i prema kojim mjerilima određivao broj i vrstu udaraca u svakome konkretnom slučaju. U odnosu na ovu vrstu kazne, propisi Ekloge daju sljedeću sliku.

BATINANJE S FIKSNO ODREĐENIM BROJEM UDARACA

U ovu kategoriju spadaju samo tri slučaja:

- batinanje s 12 udaraca – za hvatanje silom prebjega u crkvi²⁶
- batinanje s 12 udaraca – za spolno općenje s drugim ženama ako počinitelj ima ženu²⁷
- batinanje sa 6 udaraca – za spolno općenje s nekom ženom ako nema svoju ženu²⁸.

BATINANJE BEZ OGRANIČENJA BROJA UDARACA

Najveći broj kaznenih djela zapriječenih kaznom batinanja²⁹, obuhvaćen je batinanjem s neodređenim brojem udaraca. Raspoloživi materijali ne daju nam nikakvu mogućnost za iole sigurniji zaključak od čega ili od koga je ovisio broj udaraca u svakom konkretnom slučaju pa ovdje moramo

²⁶ Ekloga, Titul XVII., točka 1.

²⁷ Ekloga, Titul isti, točka 19.

²⁸ Ekloga, Titul isti, točka 20.

²⁹ Ekloga, Titul isti, točka 4. Ovdje, naravno, nije riječ o klasičnom pokušaju krivičnog djela, nego o nekoj konkretno poduzetoj radnji u tom pravcu (neprecizna formulacija u propisu).

ostati na terenu običnih pretpostavki (kao npr. da je to moglo ovisiti o onome koji presuđuje za konkretni delikt, o onome koji provodi batinanje ili pak o nečemu sasvim trećem).

U ovoj kategoriji batinanja susrećemo se sa sljedećim situacijama:

- da se batina (i istjera) – za "pokušaj" zlostavljanja svećenika
- da se dade batinati – za samovlašće³⁰
- batina se za krađu oružja u vojnom logoru "za vrijeme pohoda"³¹
- batinanje (i zatočenje) – za krađu na "državnome mjestu" ako je "siromašan"³² pa nema odakle platiti³³
- batinanje – za krađu tuđeg stada prvi put³⁴
- batinanje – za krađu počinjenu u crkvi izvan oltara³⁵
- batinanje – za spolno općenje "obične osobe" s tuđom robinjom³⁶
- batinanje – za spolni odnos s udanim kumčetom³⁷
- batinanje – za onoga "tko se složio" (a znao je) za preljub svoje žene³⁸
- batinanje – za spolno općenje siromašnog čovjeka³⁹ s djevicom uz njezinu suglasnost, kada ne dođe do braka⁴⁰. Uz ovu kaznu propisana je i kazna "šišanja" pa se obje kazne izriču kumulativno
- batinanje – za dvoženstvo⁴¹

³⁰ Ekloga, Titul isti, točka 5.

³¹ Ekloga, Titul isti, točka 10.

³² Oni koji ne spadaju u kategoriju "siromašnih koji nemaju odakle platiti", kažnjavaju se imovinskom kaznom.

³³ Titul kao gore, točka 11.

³⁴ Ekloga, Titul isti, točka 13.

³⁵ Ekloga, Titul isti, točka 15. – Uz ovu kaznu izriču se kumulativno još i kazne: šišanja i zatočeništvo.

³⁶ Ekloga, Titul isti, točka 22. – Termin "obične osobe" treba shvatiti kao: slobodni ljudi. Uz kaznu batinanja počinitelj je dužan platiti vlasniku robinje "po mogućnosti razmjerno 36 solida".

³⁷ Ekloga, Titul isti, točka 26. – Kako je ovo kazneno djelo zapriječeno (uz batinanje) i kaznom odsijecanja nosa, susrećemo se s njim još jednom pri izlaganju o kazni odsijecanja nosa.

³⁸ Ekloga, Titul isti, točka 28. – Uz ovu kaznu preljubicima se izriče i kazna odsijecanja nosa (kumulativno), s kojom ćemo se sresti poslije.

³⁹ Ovo stoga što se za one koji ne spadaju u kategoriju "siromašnog čovjeka" određuju imovinske kazne.

⁴⁰ Ekloga, Titul isti, točka 29.

⁴¹ Ekloga, Titul isti, točka 35.

- batinanje žene preljubnice koja je u preljubništvu zatrudnjela pa pobacila⁴²
- batinanje – za stupanje u nedopušten brak s određenim srođnicima⁴³
- batinanje – za ubojstvo u tuči počinjeno "nekim lakšim oružjem"⁴⁴. Za ovaj je delikt uz ovu kaznu predviđena i kazna "zatočenja" pa se obje kazne izriču kumulativno
- batinanje – za nehотиčno ubojstvo počinjeno rukom u tučnjavi⁴⁵.

ODSIJECANJE NOSA

Po zastupljenosti u sustavu kazni Ekloge, odsijecanje nosa nalazi se odmah iza kazne batinanja (bilo da se izriče kao jedina kazna ili pak kumulativno s nekom drugom vrstom i mjerom kazne). Kazna odsijecanja nosa izriče se za sljedeće kažnjive učine:

- za spolno općenje s redovnicom; ista kazna za njega i za nju⁴⁶. U propisu se *expressis verbis* ističe "...zbog toga što je oskrvnuo božju crkvu..." i dalje "...jer je njegovo sramotno djelo otuđilo redovnicu od božje kuće". Ne samo za ovo kazneno djelo, nego i za sva ostala kaznena djela koja su zapriječena kaznom odsijecanja nosa, treba istaknuti da su se ta djela smatrala iznimno sramotnima (kao i njihovi izvršioци) pa je odsijecanje nosa, osim kao tjelesna kazna za djelo u pitanju, imalo poslužiti i kao trajno (doživotno) obilježavanje žigom sramote i nečasnosti
- za otmicu redovnice ili svjetovne djevice, ako je s njima spolno općio⁴⁷
- za sklapanje braka ili spolno općenje s kumčetom, obojici se siječe nos⁴⁸

⁴² Ekloga, Titul isti, točka 36. – Uz ovu kaznu izriče se (kumulativno) i kazna "zatočenja".

⁴³ Ekloga, Titul isti, točka 37.

⁴⁴ Ekloga, Titul isti, točka 47. Treba imati na umu da se dio ovog propisa odnosi i na ubojstvo u tuči počinjeno "zdravim drvetom, velikim kamenjem ili gaženjem", što se smatralo djelom počinjenim težim "oružjem" pa je za taj delikt određena kazna odsijecanja ruke, s kojom ćemo se u ovom izlaganju sresti poslije.

⁴⁵ Ekloga, Titul isti, točka 48. Za djelo u pitanju, uz ovu kaznu predviđena je i kazna "zatočenja" pa se obje kazne izriču kumulativno.

⁴⁶ Ekloga, Titul isti, točka 23.

⁴⁷ Ekloga, Titul isti, točka 24.

⁴⁸ Ekloga, Titul isti, točka 25.

- za sklapanje braka ili spolno općenje s udanim kumčetom, obojici odsijecanje nosa (a suviše batinanje za obojicu). Obje se kazne izriču kumulativno⁴⁹
- za preljub s udanom ženom – ista kazna obojici⁵⁰
- za lažnu prijavu, za preljub, učinjenu "zbog neprijateljstva"⁵¹
- ljubavnicima za učinjeni preljub, nos se siječe oboma⁵²
- za silovanje djevice⁵³
- za zavođenje djevojčice prije navršenih 13 godina^{54,55}. Uz te kazne propis nalaže da se polovica imovine izvršioca ima predati "onoj koja je izgubila djevičanstvo"
- za zavođenje tuđe zaručnice, makar i s njezinim pristankom⁵⁶
- za one koji "pomiješaju krv" u "nekom drugom stupnju srodstva"⁵⁷. Ovdje treba razjasniti pojmove "pomiješati krv" i formulacije "u nekom drugom stupnju srodstva". Riječ je o opsežnijem propisu koji (sagledavajući ga u cjelini) pruža mogućnost za preciznije razrješenje ovog problema. Prije svega, termin "pomiješati krv" treba razumjeti kao: stupanje u spolne odnose krvnih srodnika. Pritom propis određuje "kaznu mačem" (s kojom ćemo se poslije susresti) za one koji "pomiješaju krv" u najdelikatnijim situacijama, pa u tom smislu navodi "...ili roditelji s djecom, ili djeca s roditeljima, ili braća sa sestrama..." Sada tek dolazimo do razrješenja pojma "u nekom drugom stupnju srodstva" (što će reći: izvan onih prije navedenih). Pa te situacije i navodi: "...kao otac sa ženom sina ili sin sa ženom oca tj. maćehom, ili muž sa ženinom kćerkom, ili brat sa šogoricom ili stric s nećakinjom, ili nećak s tetkom". Ova kategorija prestupnika, dakle, potpada pod kaznu odsijecanja nosa.

⁴⁹ Ekloga, Titul isti, točka 26.

⁵⁰ Ekloga, Titul isti, točka 27. Zanimljivo je spomenuti da žena preljubnica odlazi iz muževe kuće (i uzima svoje stvari koje je udajom donijela mužu), dok muškarac preljubnik "...neće biti odvojen od svoje žene, makar mu je nos odrezan".

⁵¹ Titul isti, točka ista.

⁵² Ekloga, Titul isti, točka 28.

⁵³ Ekloga, Titul isti, točka 30

⁵⁴ Propis kaže da se navršenih 13 godina djevojci smatra "zakonskom dobi".

⁵⁵ Ekloga, Titul isti, točka 31.

⁵⁶ Ekloga, Titul isti, točka 32.

⁵⁷ Ekloga, Titul isti, točka 33.

- za spolno općenje, znajući, s "majkom i njezinom kćerkom"⁵⁸. Nije riječ, dakle, o spolnom odnosu s vlastitom majkom nego s nekom drugom ženom i njezinom kćerkom, pri čemu se izričito traži da je to učinio "znajući" (tj. znajući da je ova druga osoba kći žene s kojom je općio ili opći). Pod istu kaznu potpadaju i one (te dvije žene: majka i kći), koje su to znajući i učinile.

ODSIJECANJE RUKE

Kao kazna, odsijecanje ruke u Eklogi bila je prilično zastupljena⁵⁹ i to u ovim slučajevima:

- za krađu životinja u vojnom logoru "za vrijeme pohoda"⁶⁰. Termin "za vrijeme pohoda" treba shvatiti kao: za vrijeme ratne ili slične ili približno slične situacije u kojoj bi taj vojni logor bio angažiran⁶¹
- za krađu po drugi put (djelo u povratu) "na nekom drugom državnom mjestu" (misli se: na nekom drugom "državnom mjestu" izvan vojnog logora)⁶²
- za krađu tuđeg stada po treći put⁶³
- za skrnavljenje mrtvacu u grobovima (ne precizira se konkretna način izvršenja, što bi značilo da se onome koji sudi ostavlja široka mogućnost tumačenja)⁶⁴
- za "krađu i prodaju" slobodnog čovjeka⁶⁵

⁵⁸ Ekloga, Titul isti, točka 34.

⁵⁹ Nije čudno jer je ta vrsta kazne bila zastupljena u gotovo svim srednjovjekovnim (ponegdje i nešto kasnijim) pravnim kodeksima.

⁶⁰ Titul isti, točka 10.

⁶¹ Treba povezati: ako bi počinio samo krađu oružja u vojnom logoru "za vrijeme pohoda", određena mu je samo kazna batinanja, o čemu je prije bilo riječi (u dijelu teksta o batinanju).

⁶² Titul isti, točka 11. Treba pripomenuti: za ovakvu krađu, "ako to čini prvi put", imamo sasvim drugu situaciju. Naime, ako je "slobodan i imućan", mora ponajprije vratiti ukradenu stvar i uz to dati "dvostruki iznos te stvari", a ako je siromašan, "batina ga se i šalje u zatočeništvo". O ovome je bilo riječi pri izlaganju vezanom uz kaznu batinanja. Ako je pak isto djelo učinjeno po drugi put, "siječe mu se ruka".

⁶³ Titul isti, točka 13. Treba dodati: da se za ovu vrstu krađe počinjenu prvi put određuje batinanje (o čemu je bilo riječi u dijelu teksta o kazni batinanja), a ako je počinjena po drugi put, određeno je odvođenje u zatočeništvo. Tek ako je ista vrsta krađe počinjena od istog izvršioaca i po treći put, "siječe mu se ruka".

⁶⁴ Ekloga, Titul isti, točka 14.

⁶⁵ Ekloga, Titul isti, točka 16. Termin "koji ukrade slobodna čovjeka i prodava ga", shvaćamo kao: tko uhvati (na bilo koji način) slobodnog čovjeka pa ga potom prodava kao roba.

- za krivotvorenje novca⁶⁶
- za ranjavanje mačem ako ranjeni nije umro⁶⁷
- za ubojstvo u tuči posebno kvalificiranim načinom⁶⁸. Posebno kvalificiranim (težim) načinom izvršenja smatra se "...ako je ubojstvo uzrokovano zdravim drvetom⁶⁹, velikim kamenjem ili gaženjem". Tek za to djelo predviđena je kazna odsijecanja ruke. No kada se u tuči "ubojstvo dogodilo nekim lakšim oružjem", određena je kazna batinanja (o čemu je bilo riječi pri izlaganju o kazni batinanja) uz kaznu zatočenja (kumulativno).

OSLJEPLJIVANJE

Kao kazna, osljepljivanje je u Eklogi predviđeno samo u jednom slučaju, i to kada je riječ o krađi počinjenoj (danju ili noću) s oltara⁷⁰. To je djelo smatrano iznimno društveno opasnim pa je stoga i zapriječeno ovako drastičnom tjelesnom kaznom. No krađa počinjena u crkvi izvan oltara, kažnjavala se batinanjem (o čemu je prije bilo riječi) uz šišanje i zatočeništvo.

ODSIJECANJE SPOLNOG ORGANA

Bilo je predviđeno samo u jednom slučaju i to za sodomite (propis upotrebljava formulaciju "sodomiti tj. oni koji liježu sa životinjama")⁷¹.

VJEŠANJE

Predviđa se samo u jednom slučaju, i to za "razbojнике i one koji ubijaju iz zasjede"⁷². Za takva počinioca određuje se: "biti će obješen na mjestu gdje je ulovljen".

⁶⁶ Ekloga, Titul isti, točka 18.

⁶⁷ Ekloga, Titul isti, točka 46. Treba imati na umu da: tko bi nekoga mačem ubio, slijedila mu je "kazna mačem", o čemu će biti riječi u izlaganju o "kazni mačem".

⁶⁸ Ekloga, Titul isti, točka 47.

⁶⁹ Smatramo da se pod pojmom "zdravog drveta" razumijevalo kakvo tvrdo drvo ili pak jednostavno drvo podobno da se njime može počinuti ubojstvo (za razliku od nekog "mekog" drveta ili šibe).

⁷⁰ Ekloga, Titul isti, točka 15.

⁷¹ Ekloga, Titul isti, točka 39.

⁷² Ekloga, Titul isti, točka 50.

SPALJIVANJE

Radi se o kazni propisanoj samo za jedno kazneno djelo, i to za uzrokovanje požara u gradu "zbog neprijateljstva ili grabeža"⁷³.

ODSIJECANJE JEZIKA

Opet kazna predviđena u samo jednom slučaju, i to za kazneno djelo krivog svjedočenja pred sudom pod zakletvom⁷⁴.

KAZNA MAČEM

Pod pojmom "kazna mačem", kakva se formulacija rabi u propisu, treba razumijevati kaznu pogubljenja mačem (vrsta smrtne kazne). Ta je kazna u Eklogi bila prilično zastupljena i pogađala je počinitelje onih djela koja su smatrana visoko društveno opasnim (kakvima su, naravno, smatrani i počinitelji tih delikata). Javljala se u sljedećim slučajevima:

- za one koji "pomiješaju krv", tj. za međusobno spolno općenje krvnih srodnika koji (prema zakonodavstvu) spadaju u najdelikatniji gornji stupanj srodstva, kao što je u propisu decidirano navedeno "...ili roditelji s djecom ili djeca s roditeljima, ili braća sa sestrama..."⁷⁵
 - za homoseksualce (i aktivne i pasivne), osim za pasivne mlađe od 12 godina⁷⁶. Pasivni homoseksualci mlađi od 12 godina ne podliježu kazni "...zato što njegov uzrast dokazuje da ne zna što je podnio"
- za "svjesno" spaljivanje sela, polja ili kuće u polju⁷⁷
- za davanje "napitka" sa smrtnom posljedicom⁷⁸. Ne govori se izričito (ali se podrazumijeva) da bi taj napitak po svom sadržaju bio ili

⁷³ Ekloga, Titul isti, točka 41. O drukčijem obliku paleža (počinjenog svjesno izvan grada, kada bi bilo zapaljeno selo, polje ili kuća u polju) koje je bilo zapriječeno "kaznom mačem", bit će riječi dalje u izlaganju o "kazni mačem".

⁷⁴ Ekloga, Titul isti, točka 2. Da bi se zakletva smatrala pravovaljanom, trebalo ju je dati onako kako propis određuje, a propis kaže "...zaklet će se dodirnuvši sveta božja evanđelja...". Lažno svjedočenje koje uslijedi nakon ovakve procedure zaklinjanja kazneno je djelo u pitanju i povlači kaznu odsijecanja jezika ("...neka mu se odreže jezik").

⁷⁵ Ekloga, Titul isti, točka 33.

⁷⁶ Ekloga, Titul isti, točka 38.

⁷⁷ Ekloga, Titul isti, točka 41.

⁷⁸ Ekloga, Titul isti, točka 42.

mogao biti štetan za zdravlje i život onoga kojemu se daje, ali se *expressis verbis* traži "...da od takva uzroka dođe do bolesti i desi se da oslabi ili umre...". Počinitelj može biti bilo koja osoba: muška ili ženska, slobodan čovjek, rob ili gospodar

- za "vrače i one koji bacaju čini"⁷⁹ jer se oni, kako propis kaže, "...na štetu ljudi povezuju s demonima". Ne traži se, dakle, neki konkretan kažnjivi postupak jer se on prema prije rečenome sam po sebi podrazumijeva kao trajna i latentna opasnost pa je za potpadanje pod ovu kaznu dovoljno to što je to "vrač" ili "onaj koji baca čini". U propisu nema nikakve naznake o tome kako se zna ili utvrđuje da je netko "vrač" ili "onaj koji baca čini" pa smo skloni zaključiti da je za to bilo dovoljno obično mišljenje sredine u kojoj ta osoba živi
- za ubojstvo s umišljajem⁸⁰. Propis sadrži i neke nedorečenosti ili čak moguće kontroverze. Na prvome mjestu: što znači u propisu sadržana formulacija "bez obzira na uzrast"? Morala su, naime, o tome postojati neka mjerila (da li kao općepoznata mjerila toga vremena, prilika i prostora?) koja nisu u propisu posebno spomenuta jer nam nije logično da bi pod ovu iznimno oštru kaznu potpadala i mala djeca, barem zato što kod njih, po prirodi stvari, ne bi moglo biti "umišljaja", kako se ta formulacija ovdje rabi (ako se misli na klasičan pojam umišljaja, trebalo bi znati traži li se *dolus directus* ili je dovoljan i *dolus eventualis*). S obzirom na vrijeme nastajanja Ekloge, objašnjenje ovdje prihvaćene formulacije "umišljaja" zahtijevalo bi podužu raspravu o povijesnim tijekovima razvoja umišljaja i nehata, kao i drugih općepравниh instituta. Imajući na umu okolnost da se ovaj rad treba odnositi samo na momente od značenja za povijest zdravstvene kulture (pa ne trpi iscrpnije pravne i pravnopovijesne rasprave), mi ćemo se ovdje od toga uzdržati i samo uputiti na jednu našu staru raspravu koja ovaj problem (i brojne druge probleme koji u tu kategoriju problema spadaju) temeljito raspravlja⁸¹. Pripominjemo samo da bi ovdje pojam "umišljaj" (iz ovoga konkretnog propisa Ekloge) trebalo opreza radi shvatiti kao pojam "svjesno", to prije što je upravo ovaj pojam

⁷⁹ Ekloga, Titul isti, točka 43.

⁸⁰ Ekloga, Titul isti, točka 45.

⁸¹ Milović Đ, Opšti pogled na istorijski razvoj krivičnog prava, Pravni zbornik br. 3/1960, Titograd 1960, 83-92; Du Boys, Histoire du droit criminel des peuples anciens, Paris, 1854.

("svjesno") izričito upotrijebljen prije kod delikta "svjesnog spaljivanja sela, polja ili kuće u polju".

- za zadavanje udarca sa smrtnom posljedicom⁸²
- za posebno svirepo ubojstvo roba od strane gospodara⁸³.

Imajući na umu ono što je u ovom propisu sadržano, saznajemo da se za usmrćenje roba (kao stvari koja govori), ako je smrt nastupila kao posljedica udaranja šibom ili remenjem, ne smatra kaznenim djelom. Ali, to će djelo postojati (i "kazna mačem" za isto) "... ako ga je neumjereno mučio ili mu dao otrov ili ga dao spaliti..." Tako ovdje treba shvatiti posebno svirepo ubojstvo roba.

- kazna mačem "za Manihejce i montaniste"⁸⁴. Dužni smo objasniti tko su to manihejci, a tko montanisti, koji su *ipso facto* samim svojim postojanjem, a da nisu počinili nikakvo kažnjivo djelo, potpadali pod "kaznu mačem". Za manihejce znamo da su bili pristalice manihejzma, tj. heretičke (s pozicija kršćanstva) pogansko-kršćanske vjere koju je osnovao Perzijanac Manes u III. stoljeću⁸⁵. U srednjem vijeku manihejce se smatralo "pokvarenim i odvratnim osobama"⁸⁶ zbog krivovjerstva. Montanisti su bili pristalice kršćanske sekte nastale oko 160. g. (nazvani po osnivaču Montanu iz Frigije). Smatra se da su joj tragovi nestali negdje u VII. stoljeću ili malo poslije⁸⁷. Kako su svojim učenjem otklanjali gnostičke spekulacije i crkvenu hijerarhiju, kršćanstvo ih je smatralo opasnim protivnicima. Imajući, dakle, na umu te okolnosti, nije čudno što je bizantsko pravo iz polovice VIII. stoljeća (kada datira donošenje Ekloge) i za manihejce i za montaniste predviđalo "kaznu mačem", kojom je bilo zapriječeno već samo njihovo postojanje i bez ikakva učinjena delikta.

⁸² Titul isti, točka 46. Smrtna posljedica ovdje čini bitan, konstitutivni element ovoga kaznenog djela jer ako bi se kao posljedica javilo samo ranjavanje, tada bi se radilo o blažem djelu zapriječenom kaznom odsijecanja ruke (o čemu je bilo riječi u dijelu teksta o kazni odsijecanja ruke).

⁸³ Titul isti, točka 49.

⁸⁴ Titul isti, točka 52.

⁸⁵ Klaić B, Rječnik stranih riječi, Zagreb 1962, 913; Vujaklija M, Leksikon stranih reči i izraza, Beograd 1974, 541.

⁸⁶ Enciklopedija Leksikografskog zavoda, 5, Zagreb MCMLXI, 38.

⁸⁷ Ibidem, 253.

ZAKLJUČAK

Bizantski pravni kodeks Ekloga iz 726. godine daje bogat uvid u brojne primjere napada na integritet života i tijela, posebno sustavom surovih kazni.

Izvan kaznenog sustava nailazimo na nekoliko situacija ili bolesti koje su imale odlučujuće posljedice u bračnim i imovinskopравnim odnosima. Tu spadaju: lepra, duševne bolesti, zlostavljanja, "stavljanja na muke" i dr.

U kaznenom pak sustavu Ekloge nailazimo na brojne surove kazne iz kategorije napada na život i tijelo, kao što su: batinanje, odsijecanje nosa, "kazna mačem", odsijecanje ruke, rezanje jezika, osljepljivane, odsijecanje spolnog organa, spaljivanje i vješanje.

SAŽETAK

Ekloga iz 726. godine omanji je kodeks bizantskih careva izaurijske dinastije Lava i Konstantina i predstavlja početke evolucije rimskog prava u Bizantu u srednjem vijeku. Važnost joj je u tome što su ti propisi ostali u dugoj primjeni u Europi, a za nas posebno zbog bizantske prisutnosti u mnogim našim krajevima (Istra, Dalmacija i dr.).

Ovaj rad istražuje zanimljivosti koje nas vode tragovima zdravstvene kulture kroz Eklogu. Nailazimo na dvije kategorije tih tragova:

- ZANIMLJIVOSTI IZVAN PODRUČJA KAZNENO-PRAVNE MATERIJE kao što su: tretiranje lepree kao razloga za razvod braka, zlostavljanje kao razlog za opozivanje darovanja, duševne i fizičke smetnje kao uzrok nesposobnosti oporučivanja, zlostavljanje i duševne bolesti kao uzrok lišavanja nasljedstva, zlostavljanje gospodara kao uzrok vraćanja u ropstvo oslobođenika, duševna bolest roba kao uzrok za njegovo vraćanje prodavcu, "stavljanje na muke" nepouzdatih i lažnih svjedoka, strah od fizičkih napada ili prijatnji pri nagodbi kao uzrok poništenja nagodbe.
- ZANIMLJIVOSTI S PODRUČJA KAZNENO-PRAVNE MATERIJE, i to one u sustavu kazni, daju mnogo širi i dragocjen uvid u brojne načine i pristupe u pravcu napada na integritet ljudskog tijela i života. Tako je batinanje kao kazna određeno za najveći broj kaznenih djela (18), slijedi odsijecanje nosa (12), potom tzv. "kazna mačem", tj. pogubljenje mačem (9), odsijecanje ruke (8), rezanje jezika (1), osljepljivanje (1), odsijecanje spolnog organa (1- samo za sodomite), spaljivanje (1) i vješanje (1).

U radu se detaljnije zadržavamo na svim tim pojavnostima.

Ključne riječi: *povijest prava, Ekloga, povijest medicine, VIII. stoljeće, Bizant*